

Če se nam posreči, da bomo čuvstveno ogreli in privezali na gledališko-kulturno življenje zelo širok krog naše inteligence, tedaj bo izključeno, da bi se tako močnemu čuvstvovanju za naše gledališče mogel upreti katerikoli naš politični človek, ne da bi čutil, da mnogo tvega z nasprotnim zadržanjem.

Po ustvaritvi takó širokega kroga gledaliških simpatizerjev bi gledališču preteča nevarnost ali kriza ne naletela več na takó slaboten, zgolj teoretičen in razumski odpor, kakor se je to zgodilo ob zadnji anketi, marveč bi čuvstveno in zares na široko razburila duhove.

Prav v ustvaritvi takega duhovnega okolja pa vidim poglavitno in nenehno rastoče jamstvo proti temu, da bi javne naše organizacije, bodisi država ali banovina ali mesto, kdaj odrekle našemu gledališču one podpore, ki so mu za njegovo eksistenco potrebne kot minimum.

Pravkar pokazana pot pa se mi zdi tudi edina, ki bi utegnila našemu narodu ustvariti močno in zdravo rastočo gledališko kulturo.

TURGENJEV — SANJSKI VIDEČ

OB PETDESETLETNICI SMRTI — 22. AVGUSTA 1883

ALEKSEJ REMIZOV

Sleherno človeško življenje je velika skrivnost. Tudi najtočneje potrjena dejstva iz človekovega življenja in pričevanja sodobnikov ne morejo in ne bodo mogla nikdar ustvariti človekove žive podobe: vse te življenjske podrobnosti so zgolj kosti in prah. Samo legenda more oživeti mrtve kosti in jim vdihniti življenjskega duha, in samo v legendi živi spomin na človeka.

Leninove besede o Tolstem: „povsod je trgal vse in vsakršne krinke“ so naivno geslo otroka, ki je vaje razdirati igrače. Zakaj pa ne? Odtrgal bom lutki roke in noge, razparal ji vrat ali trebuh, da bom otipal piščalko in vzmet. Razpraskal si bom pri tem vse prste, naposled pa le iztrgal vzmet. Toda skrivnost bo ostala, nje ne morem iztrgati: lutka bo slej ko prej dvigala in pobešala veke in piskala, če ji bom pritiskal trebuh. O, naivna otroka: Tolstoj, ki je „v imenu resnice“ razkrojil Napoleona, in Lenin, ki je ocenil to „resničnost“. Toda oba, Napoleon in Tolstoj, živita in ostaneta živa v legendi, najsi bi še tolikanj trgali masko z njiju.

Kajti legenda je duh življenja.

Človekova vsakdanjost: kako vstaja, jé, pije, uporablja spalnico, vse te življenjske malenkosti ne bi mogle niti tedaj, kadar bi jih bili dognali s fotografsko resničnostjo, ničesar dodati ali odvzeti podobi živega člo-

veka. Vsa ta, še tako živa, vsem ljudem skupna dejanja so mrtva. Prav tako mrtve so tudi vse zbirke anekdot, čenče, mnenja sodobnikov in celó lastne izpovedi, ki navadno izzvene v splošno človeška priznanja in niso nikoli brez neresnic, ker je to usoda sleherne iskrene izpovedi. Duh življenja izhaja samo iz legende, a legenda o pisatelju nastaja iz njegovega dela, ki v njem pisatelj odkriva sebe, samo sebe do najbolj skritega dna, skozi sebe pa tudi vesoljne skrivnosti.

Turgenjev — sanjski videc. Realnost njegovega življenja je ogromna: zajema vidni in sanjski svet. Iz skrite realnosti sanj, ki pa nima nič skupnega z globino pri Gogolju, Tolstem in Dostojevskem, je zajel moč Jelene iz „Predvečerja“, moč Lukerje iz „Živih relikvij“, Mariannino moč iz „Celine“ in moč Lize iz „Plemiškega gnezda“ — moč štirih mater.

Turgenjev — sanjski videc. Noben pisatelj ni zapustil toliko sanj — redke so Turgenjevljeve povesti, ki v njih ne bi bilo sanj. Izmed pisateljev drugega razreda, kamor štejemo Turgenjeva, je tak samo Ljeskov, in v tem je njuna skupna poteza.

Turgenjevu se je bilo sanjalo: zelen starček mu je dal orehek. („Povest očeta Alekseja.“) Ta zeleni starček je bil Gogolj. Izmed Gogoljevih učencev — in Gogoljeva učenca sta tudi Dostojevski in Pisemski — je Turgenjev od „Lovčevih zapiskov“ do „Pesmi zmagovite ljubezni“ izvrševal vse, kar mu je naročil njegov učitelj.

Besede Turgenjeva so plahe: za Gogoljevo „obupno prešinljivo pesem“ je gluhi in še v njegovem najbolj znanem „Ruskem jeziku“ je nastala zmeda s prilastkoma „mogočen“, odnosno „svoboden“. Turgenjev je ovladal oni slog, ki ga imenuje Peter Veliki „občevalni jezik“, Puškin pa „kmečko narečje“, to se pravi, da je spretno posnemal ljudsko govorico. S Pisemskim in Tolstim vred je ustvaril oni psevdonarodni jezik, ki uporablja ljudske oblike v književnem literarnem slogu. Šele Ljeskov — prvič po protopopu Avakumu¹ — se je zanimal za ljudsko skladnjo, tako zvano „skaz“², in postal v jezikovnem pogledu bližji in umljivejši preprostemu ruskemu ljudstvu od onega „pristno ljudskega“ „Bežin travnik“³, ki bo vedno ostal samo potvorba gosposkega pisatelja.

Turgenjev slika naravo, opisuje zemljo in nebo, cvetke, noč, zvezde in zarje, pomlad, jesen, poletje in zimo. Njegove in njegovim podobne slike pri Gogolju, Tolstem, Pisemskem, Ljeskovu in Gončarovu so postale del našega vida: ti popisi so ustvarili poseben svet „ruske narave“, muzejski spomenik za občudujoče oko. A kdo izmed sodobnih pisateljev,

¹ Utemeljitelj cerkvenega razkola, avtor znanega življenjepisa, sežgan na grmadi leta 1681. — Op. prev.

² Živo odnosno ritmično govorico, priljubljeno obliko novih pisateljev. — Op. prev.

³ V „Lovčevih zapiskih“. — Op. prev.

ki je prehodil ali vsaj skuša prehoditi visoki svet Gogolja, Tolstega in Dostojevskega, bo skušal gojiti „pokrajinske slike“, katerih sploh v naravi ni, kjer obstoji samo moč, ki utegne biti dobra z vso dobroto materinega srca, in hudobna, neizprosno neusmiljena nasproti nezavarovanim. Uporno, svojeglavo srce mora sovražiti „zakone“ in „nujnost“, ki na njih sloni ta moč.

Med revolucijo so vsi planili po „Besih“ Dostojevskega, iskaje besed o revoluciji. A vsi, ki so prečitali „Bese“, so spregledali skrivnostne besede o splošno človeškem „drzniti se“, namreč o oni revoluciji, ki o nji niso niti sanjali „titani“ (posebno priljubljena beseda, ki so jo uporabljale med revolucijo naše sovjetske enodnevnice, če so govorile o lastnih osebah!). Niso se zmenili za te misli Dostojevskega, za njegov „brezumni obup“ v priznanju Kirilova o zmagi nad „bolestjo“ in „strahom“ in začetku nove dobe s človekom, ki bo gospodar lastne usode. Ušle so jim tudi besede o „rdečem pajku“, skrivnosti one žrtve, čije igra tvori temelj vesoljnega sveta, dokler ga ne bo pognala v zrak revolucija, ki jo bo prej ali slej dvignil Kirilov. („Stavroginova izpoved.“) A nihče se ni bil spomnil nespravljivo ognjevite Marianne iz „Celine“, ki se, kar dobro vem, ne bo nikdar pomirila, in tudi ne njene sestre Jelene, ki nevzdržno sanja o človeški svobodi na zemlji. („Predvečerje.“) Nikomur ni bilo prišlo na misel, da bi kazalo mimogrede poiskati „bese“ kje drugod. Saj je življenje na zemlji vedno težko in je naravno, če človek sanja o lažjem življenju. Kje naj bodo tu „besi“! Ne, tu jih ne smemo iskati. Če že hočete videti „bese“, oglejte si oni svet, ki so ga naslikali Turgenjev, Tolstoj, Pisemski in Ljeskov. Tu imate nešteto „besov“, in njih ime je lenoba, pa še vase zaljubljena lenoba.

Gogolj ima hudó izzivalno, zanj značilno povest s snovjo o strasti, ki človeka vodi za nos in ga ugonobi, „Plašč“: Besede žvrgole, zaudarjajo po zabavljanju in grohotu, nenadno pa se prikažejo med njimi človeku in Rusiji namenjene bridke vrstice: „Koliko nečloveškega je v človeku, koliko srepe sirovosti je skrite v uglajenem, brezhibnem nastopu izobraženca in — o Bog, celo v tistem človeku, ki ga ima svet za plemenitega in poštenega.“ Turgenjev ni imel prirojene dobre volje; izhajal je brez humorja in čarovnij — Gogoljeva izzivalnost in Gogoljeva magija nista njegovi potezi. Zato se je zgodilo, da sta mu ti dve, pri Gogolju osamljeni, usmiljeni vrstici hudo prebodli srce. Vse povesti pri Turgenjevu, začnši z „Lovčevimi zapiski“, govore samo o človeku, o tem, kako človek pometa s svojim bližnjim. To je sodobno in Turgenjev je sodoben: sodobnost ne vprašuje samo po „čemerkoli“, temveč hoče tudi vedeti „iz katerega vzroka?“. Mar ne bo vse minilo in se razdrlo kakor pajčevina? Na-a, tisto pa ne: v globini človeškega srca skrita čuvstva

so neminljiva — ne moremo jih pozabiti! — zato je prišlo do „neusmiljenega sodnega dne nad tistimi, ki so bili prejeli preveč“.

Zverinske ženske pri Turgenjevu: Odincova, Irina, Polozova, Lavreckaja⁴ so člani v oni verigi pohlepnega neumrjočega življenja, ki jo zaključujejo Jelena Bezuhova v „Vojni in miru“ Tolstega, Glafira Bostrošina pri Ljeskovu („Na nož“) in Katarina Petrovna Krapčikova v „Masonih“ Pisemskega — vse so okoli „Drevesa življenja“ zbrane sestre. In kako daleč od tega „drevesa“ stoji osamljena Liza,⁵ podoba po žrtvi zveličanega duha. Lizina usoda, ki je ostala nezaključena pri Zofiji („Čudne zgodbe“), je povedana do konca pri Evlampiji „Stepnega kralja Leara“: človek, ki mu ni bilo dano, da bi na ljubo neki višji volji premagal eno izmed lastnih volj, ne bo našel v sebi moči, ki bi lahko ovladala voljo drugih ljudi. Koliko razuma in nadarjenosti! Kje bi ž njo primerjali tolikanj skromno in prostodušno Lizo, in vendar tudi to pokriva prah. In Lizi podobno osamljena stoji „po Bogu kaznovana“ Lukerja iz „Živih relikvij“, ki spominja na Uljano iz „Pozabljenih“ Ljeskova: „krotki otroci, sirote, ki molijo za tisti božji svet, ki jih je pogazil“.

Turgenjev, pisatelj brez nasmeha, čigar življenje je razpolovičeno med pošastno resničnost in mōro v sanjah, je povedal o svoji usodi v „Pjetuškovu“⁶; sliši „trk-trk“⁷; skrite roke te usode, tajno znamenje vedno bližjega udarca one neizogibne ure, ki se pred njo ne bo skrnil tudi najbolj žilav, pohlepen in zverinski izmed tistih, ki so rojeni pod „Drevesom življenja“. Ne, Turgenjev ni naduti moskovski gizdalin s pariškimi „tiens“ in „merci“, za kakršnega ga je utegnil imeti izmučeni Dostojevski, ki mu je iz muk sijala luč v požrtvovalno človeško trpljenje. In tudi ne tak, kakršen se je videl Tolstemu, ki nam je z edinstveno vero v človeški čudež povedal o človeški radosti in luči. Turgenjev je zajel iz skrivnostnih globin svojega spomina silo štirih mater. Njegovo srce, ki je bilo zaradi neutešene prve ljubezni ranjeno vse življenje, je ostalo nezakrinkano, žejno usmiljenja do pošastne in bridke nesreče upornika, ki se mora pokoriti neusmiljeni, neizprosni usodi. In skozi to temo se svetlika kakor samotna lučka — in to je njegova zadnja beseda — upanje, da bo tu neuslišano hrepenenje uslišano onkraj groba: „Ljubezen je močnejša od smrti“.

(Iz ruskega rokopisa prevel N. P.)

⁴ Junakinje „Očetov in otrok“, „Dima“, „Pomladnih vod“ in „Plemiškega gnezda“.

⁵ „Plemiška gnezda.“ — Op. prev.

⁶ Avtor smatra „Pjetuškovu“, žalostno povest o častniku, ki je bil zaljubljen v kmečko natararico, za odmev življenjske zgodbe Turgenjeva samega. — Op. prev.

⁷ „Trk-trk“ (v „Lovčevih zapiskih“) peketanje konj razbojnikov, ki zasledujejo potnika, je tu simbol bližajoče se smrti. — Op. prev.